

Kveikjum neistann - Þróunarverkefni í Grunnskóla Vestmannaeyja

Herdís Rós Njálisdóttir
læsisfræðingur og sérkennari M.Ed
við Grunnskóla Vestmannaeyja.

Helga Sigrún Þórsdóttir
læsisfræðingur og
kennsluráðgjafi M.Ed. hjá
Vestmannaeyjabæ.

Svava Þórhildur Hjaltalín
læsisfræðingur og sérkennari M.Ed
við Giljaskóla á Akureyri og
verkefnastjóri Rannsóknarseturs um
menntun og hugafar við HÍ.

Haustið 2021 hófst verkefnið Kveikjum neistann í Grunnskóla Vestmannaeyja. Um 10 ára þróunar- og rannsóknarverkefni er að ræða með heildstæða nálgun á skólastarfið. Skipulagi skóladagsins er breytt, það einfaldað og settir á sérstakir þjálfunartímar þar sem skipt er í hópa út frá færni.

Verkefnið er stutt af Vestmannaeyjabæ, mennta- og barnamálaráðuneytinu, Háskóla Íslands og Samtökum atvinnulífsins. *Kveikjum neistann* byggir á rannsóknum fremstu vísindamanna heims á sviði menntunar og heilbrigðis. Forsvarsmáður verkefnisins er Hermundur Sigmundsson prófessor í lífeðlisfræðilegri sálarfræði við Háskólann í Þrándheimi og HÍ. Hann leiðir einnig starfið í Rannsóknarsetri um menntun og hugafar við HÍ sem fóstur verkefnið. Inntak þess er fyrst og fremst að nálgast menntun barna þannig að barnið sjálft er alltaf í fyrsta sæti með því að nota árangursríkar kennsluáferðir og styðjast við kenningar fremstu vísindamanna heims á sviði menntunar (t.d. Edelman, Ericson, Csikszentmihaly, Dweck og Duckworth). Lyklar verkefnisins eru sex; læsi, stærðfræði, hugafar, hreyfing, þjálfun og áhugahvöt. Í þessari grein verður sérstaklega fjallað um fyrsta lykilinn, læsi. En hafa skal í huga

að *Kveikjum neistann* er heildarnálgun á skólagöngu nemenda og því eru allir lyklar verkefnisins jafn mikilvægir.

Mynd 1. 1. bekkur þjálfunartími, börnin æfa tengsl bókstafs og hljóðs.

Fyrsti bekkur *Bókstafur og hljóð, tenging bókstafa/ hljóða í orð og orðafordí.*

Á fyrsta ári grunnskólagöngu barnanna í Eyjum er aðaláhersla lögð á þjálfun í grunnfærni lesturs. Þar er markvisst unnið með bókstafi og hljóð og umskráningu, þ.e.

unnið með tengsl bókstafs og hljóðs. Farið er frá hinu einfalda til hins flókna. Til þess að átta sig á stöðu barna í byrjun skólaárs er Bókstafa- og hljóðaprófið lagt fyrir (Ofteland, 1992). Það mælir hversu marga bókstafi og hljóð barn kann og hvort það getur umskráð eða lesið orð, setningar og texta. Það er gríðarlega mikilvægt að mæla hvar barn stendur svo hægt sé að gefa því réttar áskoranir. Miða þarf við færni allra barna, þeirra sem þekkja fáa bókstafi og þeirra sem þekkja fleiri eða eru farin að lesa. Það að fá réttar áskoranir er lykilatriði til að ná góðum tókum á lesi, of þungar áskoranir geta valdið kvíða og of léttar leiða (Csikszentmihalyi, 2008).

Mynd 2 - 1. bekkur þjálfunartími, börnin para saman einföld orð og mynd.

Einfalda lestrarlíkanið (e. Simple View of Reading) er ein af grunnkenningum verkefnisins en samkvæmt því þá samanstendur lestur af tveimur mikilvægum þáttum, umskráningu og málskilningi. Þess vegna er ekki hægt að tala um virkan lestur nema þessir tveir þættir vinni saman (Hoover og Gough, 1990).

Þar sem börn læra ekki sjálfkrafa tengsl bókstafa og hljóða þarf að vekja athygli þeirra á þeim tengslum. Það er gert með því að kenna þeim bókstafi, hljóð þeirra og hvernig hægt er að tengja þá saman í orð (Muter, 2006). Með markvissri þjálfun fara þau smám saman að tengja tvö til þrjú hljóð sem þau að lokum raða saman í orð. Þegar þeirri færni er náð getum við sagt að þau hafi brotið lestrarkóðann. Barnið er fært um að lesa stutt orð og setningar með bæði há- og lágstöfum.

Á þessu fyrsta ári leggjum við sérstaka áherslu á þennan þátt. Geta barnanna er metin þrisvar yfir skólaárið og fylgt eftir með inngrípi og þjálfun. Að því loknu endurmetum við stöðuna og setjum okkur ný markmið. Rannsóknir sýna að markviss bókstafa- og hljóðkennta er sú aðferð sem skilar hvað bestum og skjótustum árangri í lestrarkennslu

ýngstu nemendanna (McBride-Chang, 1999; Dehaene, 2011). Ehri, Nunes, Sthal og Willows (2001) taka undir þetta og leggja áherslu á að slíkri þjálfun verði markviss viðhaldið fyrsta skólaárið.

Mynd 3 - 1. bekkur þjálfunartími börnin raða myndum í bókstafavasa.

Í stað þess að kenna tvo bókstafi á viku eins og gert var áður er nú einungis lagður inn einn bókstafur. Það er gert til að tryggja að öll börnin fái góðan tíma og tækifæri til að vinna með bókstafinn, heiti hans og hljóð ásamt því að æfa sig í að skrifa hann. Þau börn sem standa höllum fæti í upphafi skólagöngunnar fá markvissa þjálfun í tengslum bókstafs og hljóðs, hlustunarskilningur er þjálfaður sem og unnið með orðaforða allra nemenda. Mikilvægt er að þessi þjálfun sé markviss strax í upphafi skólagöngunnar til að koma í veg fyrir lestrarvanda síðar á ævinni (Nation, 2019; Hatcher, Hulme og Ellis, 1994). Þar sem lestur er lykill að allri frekari menntun þá ætti lestur og lestrarkennsla að vera í algjörum forgangi fyrstu skólaár barnanna (Solheim o.fl., 2018). Þess vegna teljum við að það sé mikilvægt að leggja sérstaka áherslu á lesturinn strax í upphafi. Einnig er mikilvægt að þau börn sem eru lengra komin fái áskoranir miðað við færni (Csikszentmihalyi, 2008).

Þau börn sem koma inn í grunnskólann og kunna 22 bókstafi og hljóð þeirra fá fljótlega tengihefti og léttlestrarbækur þar sem lögð er áhersla á að tengja saman hljóð bókstafa og mynda orð. Strax er athygli barnsins vakin á því að mikilvægt er að skilja hvað það les.

Mynd 4 - Þjálfunartími 1. bekkur, börnin para saman orð og mynd.

Til þess að tryggja að ekkert barn vinni með texta sem það ræður ekki við er eftirfylgnin mikilvæg. Þess vegna er haldið áfram að leggja Bókstafa- og hljóðaprófið fyrir þau börn sem ekki kunna alla bókstafi og öll hljóð þangað til þeirri færni er náð. Þetta endurmat er lagt fyrir um mitt skólaárið þ.e. í janúar og aftur að vori. Markmiðið þetta fyrsta skólaár er að öll börn kunni að lágmarki alla bókstafi og hljóð þeirra.

Mynd 5 - Þjálfunartími 1. bekkur, börnin para saman setningu og mynd.

Börn sem koma í skólann og eru farin að lesa einfaldan samfelldan texta byrja strax að vinna með hann á margvíslegan máta. Athygli þeirra er vakin á innihaldi textans, þau svara spurningum og taka fyrstu skrefin í ritun eigin texta. Þess er ávallt gætt að áskoranir séu miðað við færni. Því eins og Gough og Tumer benda réttilega á þá er þekkingin á bókstöfum og hljóðum mikilvæg á fyrstu skrefum lestrarferilsins en á sama tíma er það eitt og

sér ekki nóg ef skilningurinn fylgir ekki með (Gough og Tumer, 1986). Við leggjum áherslu á að börnin velji sér lesefni úr litamerktum körfum en allt lesefni skólans hefur verið flokkað í ákveðna þyngdarflokka og merkt með sérstökum lit fyrir hvern flokk. Börnin vita hvaða lit þau tilheyra þannig að efnið er ávallt í samræmi við þeirra lestrargetu. Valið styrkir áhugahvötina en það er stór áskoran að kveikja áhuga barna á lestri og viðhalda honum. Börnin eru líka líklegri til að vilja lesa og njóta þess hafi þau eitthvað um lesefnið að segja.

Eftir samráð við fræðimennina Kate Nation, Maggie Snowling prófessora í Oxford og Heikki Lyytinen í Finnlandi var námsmati í lestri breytt. Í stað þess að börnin taki hin hefðbundnu Lesfimpróf frá Menntamálastofnun sem mælir fjölda rétt lesinna orða á mínútu er stuðst við Bókstafa- og hljóðaprófið ásamt hliðarprófum sem meta sjálfvirkni, nákvæmni og lesskilning barna á mismunandi stigum. Árangur barnanna er svo settur í þar til gerðan matsramma sem unninn var af læsisfræðingum skólans. Ramminn skiptir ferlinu upp í ákveðna þætti svo auðvelt er að staðsetja hvar hvert barn er státt í sínu lestrarnámi.

Mynd 6 - Þjálfunartími 1. bekkur - hlustun börnin leysa verkefni í Orðagulli.

Samhliða bókstafaþjálfun í fyrsta bekk er unnið markvisst með orðaforða og ritun. Þetta er til dæmis gert með því að tengja orð við mynd, lesa og hlusta á fjölbreyttan texta, ræða hann, æfa sig í forritinu Orðagulli (hlustun). Unnið er með tungumálið á margvíslegan hátt en það er þáttur sem þarf að huga sérstaklega að þar sem góður orðaforði er lykilinn að góðum lesskilningi. Strax í fyrsta bekk eru tekin fyrstu skrefin í ritun. Sum barnanna skrifa bókstafi, nafnið sitt og nöfn fjölskyldumeðlima. Önnur skrifa orð sem þau þekkja og jafnvel stuttar setningar. Svo eru alltaf einhver börn sem eru farin að skrifa stutta texta og fá þá að sjálfsögðu að spreyta

sig við það. Þjálfunin miðast við það hvar hvert og eitt barn er stadd í sínu ferli. Flest öll börn geta teiknað mynd og sagt sögu út frá myndinni sem þau teiknuðu, það er fyrsta skrefið í ritun. Smátt og smátt er svo byggt ofan á ritun barnanna með hvatningu og endurgjöf. Nemendur njóta þess að lesa textana sína eða sögurnar sínar fyrir hvert annað.

Framfarir barnanna í rannsóknarhópnum í fyrsta bekk voru framar björtustu vonum. Í maí 2022 voru öll börnin búin að brjóta lestrarkóðann, þ.e. voru farin að umskrá. 96% barnanna voru farin að lesa einfaldar setningar og 88% barnanna lásu samfelldan texta.

Þessi frábæri árangur gaf okkur enn frekari vissu um að við værum á réttri leið með vísindi og kenningar mætra fræðimanna að leiðarljósi. Hver árgangur kemur inn með nýjar áskoranir sem kallar á endurskoðun og aðlögun kennsluáætlananna. Í fyrsta bekk sem hóf nám nú í haust í Grunnskóla Vestmannaeyja eru t.d. fleiri börn af erlendum uppruna sem ekki hafa vald á íslensku og þarf því að nálgast á annan hátt en nemendur með íslensku sem móðurmál. En þetta er einmitt það sem verkefnið gengur út á þ.e. að mæta hverju barni þar sem það er stadd, vera með markvissa þjálfun og eftirfylgni. Börnin eiga að fá að vaxa og blómstra á sínum forsendum.

Annar bekkur Lesfimi, lesskilningur og ritun - markmið fulllæs

Það er ekki nóg að kunna einungis tæknina við að lesa. Töfrarnir felast í því að skilja það sem lesið er. Barn sem nær að lifa sig inn í heim ritmálsins og næra ímyndunarafli sitt við lestur nýtur þess að lesa. Það dettur inn í ævintýraheim bókanna samhliða því að nýta sér lestur í daglegu lífi. Til þess að það sé hægt þarf málskilningur að vera góður. Barn þarf að búa yfir þeirri færni að skilja tungumál

Mynd 7 - Þjálfunartími 2. bekkur, frjáls ritun, börnin teikna mynd og skrifa sögu um hana.

Mynd 8 - Þjálfunartími 2. bekkur, klemmu verkefni í lesskilningi.

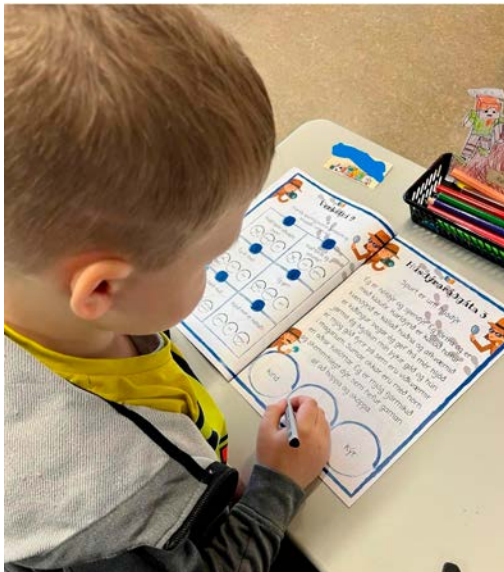
sitt, orð og orðasambönd. Málskilningur er þekking á tungumálinu og uppbyggingu þess. Góðir lesarar komast í snertingu við orð sem eru sjaldan notuð í talmáli. Með lestri komast þau í tæri við ríkulegan orðaforða og tileinka sér betri málfærni. Þess vegna er málskilningur undirstaða lesskilnings (Burns, Griffin og Snow, 1999). Barn sem náð hefur umskráningu og er farið að lesa í góðu flæði, fær tækifæri til þess að einbeita sér að því að skilja textann. Til þess að það sé hægt þarf barnið að skilja meginhluta þeirra orða sem það les (Hu og Nation, 2000; Laufer, 1989). Eftir því sem barnið eldist skiptir enn meira máli að málskilningur þess sé góður en hann liggur fyrst og fremst í góðum orðaforða (Biemiller og Slonim, 2001).

Mynd 9. - Þjálfunartími 2. bekkur, börnin raða orðum upp í setningar.

Í öðrum bekk er haldið áfram að æfa tengsl bókstafs og hljóðs fyrir þá sem þess þurfa. Flest öll börnin eru farin að lesa stuttar setningar en þurfa kannski frekari þjálfun svo sjálfvirkni lestursins verði meiri. Samhliða áframhaldandi þjálfun í lestri förum við nú í það að beina sjónum lesandans meira og meira að innihaldi textans. Þetta er gert með því að láta þau tengja setningar við myndir,

lesa stuttar setningar og para við mynd og eins og áður hefur komið fram skrifa stuttan texta undir myndir sem þau teikna sjálf. Allt eftir því hvar þau eru stödd í ferlinu. Á þessu skólaári er markmið okkar að 80% barna í öðrum bekk verði fulllæs í vor og er þá miðað við aldursvarandi texta. Barn sem telst fulllæst getur bæði lesið textann án vandkvæða og skilið innihald hans. Það er þó ekki þar með sagt að þá ljúki lestrarkennslu barnanna, textar þyngjast og kröfur aukast. Að þjálfva lestur er verkefni sem tekur ekki enda, við erum allt lífið að bæta okkur í lestri, auka orðaforða okkar og skilning.

Mynd 10 - Þjálfunartími 2. bekkur, lesskilningur.

Til þess að geta greint barn sem fulllæst eftir 2. bekk, hafa höfundar hafist handa við að hanna nýtt matstæki FULLLÆS, í samstarfi við sérfræðing í þróun matstækja. Prófið metur hvort að barnið geti lesið aldursvarandi texta og svarað spurningum úr honum.

Í lestrarnáminu erum við með nálgun sem við köllum LESTU. Hún er hugsuð í þremur þyngdarstigum, rauðu, gulu og grænu.

RAUTT (stig 1): Áhersla er lögð á kennslu bókstafa og hljóða. Börnin læra að setja saman tvo og tvo stafi, þrjá og þrjá og síðan geta þau lesið einföld orð og stuttar setningar. Unnið er markvisst með orðaforða og málskilning. Börnin læra að draga til stafs, skrifa einföld orð og skrifa nafnið sitt.

Markmið: Börnin ná að brjóta lestrarkóðann, umskrá orð. Stöðumat: Bókstaf-hljóða prófið (Ofteland, 1992; Sigmundsson o.fl., 2017).

GULT (stig 2): Áhersla er á þjálfun og sjálfvirkni í lestrinum. Athygli barnanna er

Mynd 11 - Þjálfunartími 2. bekkur, börnin para saman lengri orð og mynd.

beint að því að skilja texta sem þau lesa. Áfram er unnið með orðaforða og málskilning bæði gegnum lestur og hlustun. Unnið er með einfalda texta og bækur á réttu erfiðleikastigi fyrir hvern og einn. Þar að auki er lögð mikil áhersla á að skrifa texta. Börnin teikna myndir og skrifa texta/sögur út frá myndunum.

Markmið: Börnin ná því að teljast fulllæs.

Stöðumat: FULLLÆS (próf sem verður notað í lok annars bekkjar) er í vinnslu og stefnan að það verði tilbúið vorið 2023.

GRÆNT (stig 3): Börnin eru fulllæs. Þegar börnin hafa náð sjálfvirkni í lestrinum geta þau einbeitt sér betur að lesskilningi sem er megin tilgangur lesturs (Walczyk og Griffith-Ross, 2007). Unnið er markvisst með orðaforða og lesskilning á mismunandi erfiðleikastigum.

Mynd 12 - Þjálfunartími 2. bekkur, börnin búa til myndnar setningar og skrifa þær niður.

Börnin fá hjálfun í að skrifa texta bæði eftir sínum eigin hugmyndum og eftir forskrift. Byrjað er að huga að framsögn (hrynjanda og áherslur í lestri). Unnið með erfiðari texta og bækur en á GULU stigi.

Markmið: Börnin geta lesið ólíkar bækur og texta sem henta aldri og þroska. Þau eru einnig fær um að skrifa stutta texta við mynd (skapandi skrif). Áherslur eru á textaskrif, lesskilning og tjáningu/framsögn.

Vinna er hafin við gerð matstækis í ritun sem notað verður samhliða LESTU. Það mun meta þróun og framfarir hvers barns í ritun í fyrsta og öðrum bekk. Hafa ber í huga að eins og með lestur þá verður hvergi nærri hætt

að meta ritun barna við lok annars bekkjar. Við þurfum að setja okkur ný markmið með hverju skólaári og þróa matstæki í samræmi við markmið. Þess vegna er svo mikilvægt að hafa í huga að *Kveikjum neistann* er þróunarverkefni. Verkefni sem lýtur að heildstæðri nálgun á námi barna frá fyrsta- og upp í tíunda bekk. Við eigum eftir að skoða, endurskoða, breyta, bæta og laga með hverju árinu sem líður. Allt með það í huga að geta útskrifað stolta, sjálförugga og þrautseiga einstaklinga við lok grunnskóla. Einstaklinga sem geta lesið sér til gagns og yndis, komið á framfæri skoðunum sínum í ræðu og riti, eru tilbúnir fyrir framtíðina og þær áskoranir sem hún ber í skauti sér. ■

Heimildaskrá

- Burns, M. Susan, Ed.; Griffin, Peg, Ed.; Snow, Catherine E., Ed. (1999). *Starting Out Right: A Guide to Promoting Children's Reading Success. Specific Recommendations from America's Leading Researchers on How To Help Children Become Successful Readers*. Department of Education, Washington, DC.
- Biemiller, A. og Slonim, N. (2001). Estimating root word vocabulary growth in normative and advantaged populations: Evidence for a common sequence of vocabulary acquisition. *Journal of Educational Psychology*, Vol 93(3), pp. 498-520.
- Csikszentmihalyi, M. (2008). Flyt og læring. Í H. Sigmundsson (ritstj.), *Læring og Ferdighetsutvikling*. Pp. 119-127. Tapir akademiske forlag, Trondheim, Norway.
- Dehaene, S. (2011). The Massive Impact of Literacy on the Brain and Its Consequences for Education. *Human Neuroplasticity and Education*, 117, 19-32.
- Ehri, L.C., Nunes, S.R., Stahl, S.A., Willows, D.M. (2001). Systematic phonics instruction helps students learn to read: Evidence from the national Reading Panel's meta-analysis. *Review of Educational Research*, 71, pp. 393-447, <https://doi.org/10.3102/00346543071003393>
- Gough, P.B. og Tuner, W. E. (1986). Decoding, Reading, and Reading Disability. *Remedial and Special Education*, 7(1), pp. 6-10. <https://doi.org/10.1177/074193258600700104>
- Hatcher, P.J., Hulme, C., Ellis, A.W. (1994). Ameliorating Early Reading Failure by Integrating the Teaching of Reading and Phonological Skills: The Phonological Linkage Hypothesis. *Child Development*, 65(1), pp. 41-57. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00733.x>
- Hermundur Sigmundsson, H., Eriksen, A. D., Ofteland, G. S. og Haga, M. (2017). Letter Sound knowledge: Exploring Gender Differences in Children When They Start School Regarding Knowledge of Large Letters, Small Letters, Sound Large Letters, and Sound Small Letters. *Frontiers in Psychology*, 8 (1539), 1-6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01539>
- Hoover, V.A. og Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing*, 2, pp. 127-160C. McBride-Chang.
- Hu, M. H. C. og Nation, P. (2000). Unknown Vocabulary Density and Reading Comprehension. *Reading in a Foreign Language*, 13(1), pp.403-430.
- Laufer, B. (1989). What percentage of Text - Lexis is Essential for Comprehension? Í Ch.Lauren og M. Nordman (ritstj.), *Special Language: From Humans Thinking To Thinking Machines* (pp.316-323). Multilingual Matters.
- Macbride, C. M. (1999). The ABC of the ABCs: The Development of Letter-Name and Letter-Sound Knowledge. *Merrill-Palmer Quarterly*, 45(2), pp. 285-308.
- Muter, V. (2006). The prediction and screening of children's reading difficulties. Í M. J. Snowling og J. Stackhouse (ritstj.), *Dyslexia speech and language: A practitioner's handbook* (2. útg., pp.54-73). London: Whurr Publishers.
- Nation, K. (2019). Children's reading difficulties, language, and reflections on the simple view of reading. *Australian Journal of Learning Difficulties*, 24(1), pp. 47-73.
- Ofteland, G. S. (1992). Ein tekst veks fram: *Kva kjernetegner elevtekster på barnesteget 1.-3. klasse?* (Hovedoppgåve ved Avdeling for nordisk språk og litteratur). Universitet Oslo.
- Solheim, O. J., Frijters, J.C., Lundetree, K., og Uppstad, P. H. (2018). *Effectiveness of an early reading intervention in a semi-transparent orthography: A group randomized controlled trial*. Learning and Instruction, 58, pp. 65-79. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2018.05.004>
- Walczyk, J.J. og Ross, D.A.G. (2011). How important is reading skill fluency for comprehension? *The Reading Teacher*, 60(6), pp. 560-569. <https://doi.org/10.1598/RT.60.6.6>